

העופות לבשר, מגדלים אותם בלולים מיוחדים להם, שם מפטמים אותם במאכלים מיוחדים, ודואנים לעלייה מהירה במשקלם, שיהיו מפוטמים כבר בצעירותם בעוד בשרם רך. בימינו נשחטים תרגולי הפיטום בגיל צעיר הרבה יותר מבעבר (כחודשיים עד שלשה). עקב צורת גידול זו נוצרו שינויים ובעיות בעופות, שאמנם נוגעים יותר להלכות טרפות, אבל כפי שנראה נוגעים גם לעצם מבנה גופו של העוף: היות והוא עומד במקומו ואין מניחים לו ללכת (כדי שלא יתפתחו שריריו ויתקשה בשרו), משקל גופו עולה יותר ממה שרגליו הדקות מסוגלות לשאת, או שעומדות רגליו בלול בצורה מעוקמת, באופן שאינו יכול ליישרן. דברים אלו גורמים בעיות בצומת הגידים (ראה שו"ע יו"ד נו, ח. שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' ק, שו"ת קנה בשם ח"א סי' מט, שו"ת מני"צ ח"ח סי' סה). כמו כן היות והוא נמצא כל הזמן תחת קורת גג, אין גופו מורגל במזג אויר קר, ואז כל פרץ אויר קר מסוגל להזיק לריאותיו, זו אחת הסיבות לעליית שכיחות הבעיות בריאות העוף בדורנו (ראה רמב"ם ה"ש פ"א הי"ב, שו"ע יו"ד לט, א, פמ"ג שפ"ד לה, מז, נד"ה רע), שו"ת מני"צ ח"ה סי' ו, שו"ת אור לציון ח"א יו"ד ב, כשרות וטרפות בעוף פרק לט, ב-ג). כמו כן עובר הוא בצעירותו הזרקות וטיפולים, שבחלקן עלולות להביא לבעיות של נקיבת הוושט ופסיקת צוה"ג (ראה שו"ת מני"צ ח"ב מז, וח"ז גג-נה, ושו"ת יבי"א ח"ז יו"ד ג). בסוג העופות העומדים להטלה, השתנו גם דברים רבים: כל הביצים שמטילה התרגול נאספות ע"י האדם ואינה דוגרת על אף אחת מהן. אין זכרים בלולים המיועדים לגידול ביצים לאכילה (ראה שו"ע יו"ד סו, ז. אור"ח סי' תקינ, ו, שו"ת אג"מ יו"ד ח"א לו, שו"ת יח"ד ח"ג נו, שו"ת מני"צ ח"א קו, ח"ד נו, ג), אלא רק בלולים של הביצים המיועדות לגידול אפרוחים, שאף הן נלקחות מאימן מיד לאחר ההטלה, ומושמות במדרגות מלאכותיות, שם בוקעים האפרוחים ללא דגירת אמם (ראה שו"ת התעוררות תשובה יו"ד לא, שדנו בארוכה אם האפרוחים היוצאים מביצתם במדרגה יכולים לחיות שנים עשר חודש, והורה שם להשאיר כמה מהם ולברוק אם חיים. ותשובה זו היתה בשנים הראשונות להמצאה, אך כיום כתב המני"צ נח"ד סימן קכג אות יח בהערה) שודאי חיים ובריאים וחזקים)). לשם הגברת ההטלה, ישנה תאורת לילה, ואז לילה כיום יאיר כחשכה כאורה להמריצן להטיל גם בלילה (ראה ביצה דף ז, שתרגולת טבעה ללדת ביום כשיש זכר, וכשאינ זכר – רוב ביצים יולדת ביום ומיעוט בלילה).

עוד ענין חדש הקיים בתרגולים רידן, הוא השבתת מינם לשם תכליתו. במשך דורי דורות של עופות, עמלו המגדלים לבודד ולברר מתוכם, את אותם המטילים ביצים רבות ומשובחות יותר, לסוג העוף לביצים, וכן את אותם המתפטמים על נקלה ובשרם רך וטעים, לסוג העוף לבשר. הדרך היתה לבחור מכל הצאצאים את המצטיינים, ולזווג אותם זה עם זה, עד שלאחר כמה דורות של צאצאי צאצאים של מצויינים בלבד – הגיעו לרמת הטלה או פיטום משובחות הרבה יותר מרורות עברו, להכפיל לשלש ולרבע את מספר הביצים לשנה. או את המשקל לעוף בגודל זה. (ראה תיאור כל זאת בשו"ת התעוררות תשובה סי' לא, בדברי הג"ר דוד צבי קטצבורג [עורך תל תלפיות], שהוסיף שהוא מעין חכמת שני האדונים שרצו לזווג את בן רבי ישמעאל כה"ג עם בתו, כדי להתחלק בוולדות יפים

ומשובחים [גיטין נח ע"א]). בדרך אגב מתארים חכה"ט כי הדבר גורם להחלשת הכוחות האחרים, כגון חיסון למחלות, חוזק עצמות, אורך חיים ועוד, דבר המאלץ את המגדלים לשלח את העופות מוקדם ככל האפשר לשחיטה, וכן להוציא לשחיטה את המטילות שיודרת תפוקת הטלתן (בערך בגיל שנתיים). למותר לציין כי אחוזי המטילות בעופות אלו גדולים יותר מאשר ברנילים (ראה התע"ת יו"ד סוס"י יג-יד).

הכלאות ממינים אחרים

החלוקה

לפי מה שנמסר מחכה"ט, חלק מהשבחת זני התרנגולים, נעשה גם כן ע"י הכלאות. למשל, כשהגיעו המתיישבים החקלאים לארץ ישראל לפני כמאה שנה, מצאו כאן מין תרנגול ערבי (התרנגול החום הנקרא בלאדי [ראה בבית הבחירה למאירי על עבודה זרה דף יג ע"ב, שכתב שבימי המשנה היה תרנגול לבן דבר מיוחד ולא מצוי. וראה במדרש איכה א, ט, דמשמע שלפחות באיזור ירושלים היו מצויות תרנגולות לבנות ושחורות בשווה. וראה עוד ברמ"א או"ח תרה, ומשנ"ב שם סק"ד, וכה"ח ס"ק כד]), שבשרו רזה וקשה, ומסיל מעט ביצים. לכן הביאו מארצות אירופה מינים משובחים בבשרם ובהטלת ביציהם, אך המינים הללו לא החזיקו מעמד בתנאי מזג האוויר של ארצנו, וכן מתו בהמוניהן ממחלות המצויות כאן ואינן מצויות בארצות מוצאן. לכן הכליאו סוגי תרנגולות מרבי-ביצים מהסוג האירופאי, עם סוגים מעוטי-ביצים החיים ורגילים לאוירא דארץ ישראל ולחום השורר בה, וחסינים יותר למחלות המצויות בה, עד שיצא מין התרנגול המצוי כיום בארץ לאכילה ולביצים. בכל הענין הזה יש לדעת האם כל העופות שהכליאו באותם אבות התרנגולים, היו בעלי מסורת ברורה ומוצקה, ולא היו מאותם עופות קרובים לתרנגול שמנינו למעלה, שלחלקם אין מסורת ברורה.

בסוגיית זו של הכלאות, יש לדון מכמה בחינות: אם אחד העופות היה טמא ממש, לכאורה לא יתעברו זה מזה, כי קי"ל בבכורות (ו ע"א): "לעולם אין מתעברת לא טמאה מן הטהור, ולא טהורה מן הטמא". וכן פסק הרמב"ם (פ"א מהמא"א הי"ג). ברם שם בגמרא אמרו שיתכן שתתעבר טהורה מן הטמא, כשהוא קלוט בן פרה, שקורא לו ר"ש טמא, והוא הדין במקרה דידן יכולה טהורה להתעבר מן הטמא, כשהיה אותו טמא – דמות טהור שנולדה מן הטמא, שרינו כטמא, אך טבעו לענין עיבור הוא כטהור (כ"כ בדרך אמונה הלכות כלאים פ"ט ה"ג ס"ק כ), אם כי חשש זה רחוק ואינו מצוי.

ועוד יש להשיב, כמו שכתב בנחל אשכול (כב, אות י) דהאי כללא דאין טהור מתעבר מן הטמא, הוא רק בבהמה וחיה, אבל בעוף יתכן שיתעברו, כמו שמצאנו בתוס' בגדה למ"ד שתרגולא ותרגולתא דאנמא זכר ונקבה הם, ויצירת האפרוח כמעפרא קא גביל – מתעברת התרגולתא הטהורה מהתרגולא הטמא. וכ"מ קצת מהרמב"ם שהביא דין זה רק גבי כלאים דבהמה וחיה.

ועיקר הבעיה תהיה הכלאה במינים שאין עליהם מסורת ודאית, אבל מ"מ שייכים הם

למשפחת התרגולים, וע"כ מתעברים זמ"ז. (או יתכן אפילו שמתעברת תרגולת כשרה מתרגולא דאנמא ומתרגולא ברא, כשם שמצינו שאונו הבית ואונו הבר מתעברים זמ"ז, אע"פ שזה יש לו מסורת וזה אין לו). ואז נאמר שאם האם היתה ממינים חסרי מסורת, הרי האיסור ממשיך גם בביצים ובאפרוחים, אבל אם היתה האם מהמינים הכשרים בודאי, ורק האב היה מהמינים הבעייתיים, אנו נכנסים כאן למחלוקת אי חיישינן לזרע האב, ואי אמרינן זה וזה גורם מותר. שהביאה הגמרא בחולין (דף נח ע"א) שנחלקו חכמים לגבי ביצת תרגולת שנטרפה ונתעברה מתרגול כשר (שאינו טרפה), שיצאה הביצה מחמת גורם טרפה וגורם כשר, ורבי אליעזר סבר זה וזה גורם אסור, ורבי יהושע סבר זוז"ג מותר. וכן שם (דף עט ע"א) לגבי פרדה שאביה סוס, האם מותרת בפרד שאביו חמור, מסתפק היה רבי יהודה האם חיישינן לזרע האב ואז הן נחשבות כממין אחד, או דילמא לא חיישינן לזרע האב, ואז הוי הפרדות משני מינים ואסורות זב"ז. וקיי"ל כרבי יהודה (כתובות קיא ע"ב, ורמב"ם הלכות כלאים פ"ט ה"ו) דמספק"ל אי חיישינן, ולכן הולכים תמיד לחומרא. (וכתבו התוספות בחולין נ"ה מכאן ואילך) דהיינו דוקא בשני מינים שכל אחד מותר בפני עצמו, אבל כאן שהאחד מותר והשני אסור – אומרים זה וזה גורם). להלכה, כתב הסור (יו"ד קמב) דקיי"ל דזה וזה גורם מותר בדיעבד, אבל לא לכתחילה.

לאחרונה נשאל על כך, בעל שבט הלוי הגרש"ו שליט"א, והוא השיב (במכתב שנפוץ בבתי המדרשות שבערי הקודש): "גם אם ננקוט בהוראת מרן החת"ס (יו"ד ער) בענין בר אונו הבר שהרכיבו על בר אונו ביתי, ובר אונו הבר אין אוכלים מדין שלילת המסורת, והתיר הביצים והאפרוחים. הנה כל הצירופים שצירף שם החת"ס לא שייכים בדין. וכיו"ב בתשובת בית שלמה (יו"ד ח"א קמד) שמצדד כנ"ל, אבל לא רצה להקל למעשה בנולדים עצמם [מלבר הביצים] רק בצירוף הסכמת גדולי הדור... והנה הגאונים האלה מדברים עכ"פ מעופות שחסרים מסורה, אבל אין פקפוק בסימנים כי נתבררו, ואעפ"כ נתקשו להתיר מכח חסרון המסורה, אע"פ שהמדובר רק בזרע הזכר ואיכא צד דזה וזה גורם, וגם צד אין חוששין לזרע האב, עיין היטב בדה"ק וכו'. אבל נדון שלפנינו... דהוא משנה חמור, דנעשים הדברים ע"י אינם בקיאים כלל, וגם הוא דבר תמידי, וכבר כתבתי... שאין להעמיד הנהגת הכלל על דברים של דיעבד, ובפרט לענין קרושת האכילה, ונתרבה מיום ליום שמרכיבים המינים בלי להודע מה מרכיבים, והדברים יבואו ח"ו למכשול גדול באיסור מאכלות. ע"כ עלינו להתעורר ולעמוד בהשגחה חמורה שלא להביא לשחיטה עופות רק ממקור שהוא בדוק מחשש תערובת מינים, ושהאפרוחים גדלים רק ממין שהמסורה ברור בלי פקפוק בין מצד הזכר בין מצד הנקבה". כל זה טוב מכאן ולהבא, אבל עדיין ניצבת השאלה בדבר כשרות התרגול שלפנינו, האם לא היתה בו תערובת מינים בשנים עברו עד שהגיע הלום.

כיום המין המצוי ושולט בארץ ישראל, הוא סוג תרגול לבן הקרוי לנהורן. המיוחד בו הוא שפותח והותאם למציאות בארץ. הוא מרבה מאד בהטלת ביצים, ואין מטבעו לדגור עליהן. כך שקל יותר לנטלן ממנו. אין בו הרבה נוצות, וגופו קטן וקל יחסית, כך שתופם

פחות מקום בלול. (וראיתי כותבים כי מוצא העוף ההוא מהעיר ליורנו שבאיטליה. וחבל שאין תחת ידי עתה ספר זבחי כהן, שחיבר שו"ב דמתא ליורנו, רבי יצחק ב"ר מאיר הכהן, והודפס שם בשנת תקצ"א, שם הובאו כל מסורות סהרת העופות שהיו לו. כי כמדומני שראיתי כותבים ששם משפחתו היה לנהורן, ואולי יש לו קשר עם שם התרגול הלזה). וראה בשו"ת התעוררות תשובה (יו"ד סי' לא) שנתוכח בזה הגאון המכבד עם הנרד"צ קטצבורג, שהגהמ"ח סבר שהיות ומין תרגולות הביצים הלבנות פותח באמריקה, א"כ צריכות מסורת לעצמן – ואין להן (כי מדינת אמריקה בימים עברו אין בה תורה ויראה באופן שתוכל להתחיל מסורת לטהרת עוף), וגם יש לחוש בו לטרפות שאינה חיה י"ב חודש, כי כל מה שפיתחו את המין היה לשם ביצים או בשר, ולא איכפת להם שלאחר כמה חדשים יתמסמס הוושט או בני המעיים. והנרד"צ סבר שהמין הלבן הזה, הוא מין משובח ומפואר יותר מכל מיני התרגולות, כי נעשה בירור אחר בירור מעידית שבעידית. והנה, ממסקנת דברי הגהמ"ח שיעץ לנרד"ק לברוק האפרוחים ע"י שיחיו תחת השנחה יותר משנה (ובהתועדות גדולי הרבנים), משמע שאם יחיו – יתירו כל המין, ולא יחששו לחוסר מסורת.

הערעורים על התרגול ה'מודרני'

והנה, זה לא מכבר, כמה שוחטים ומגדלים, שמו אל-ליבם שינויים לכאורה בגוף עוף התרגול ובטבעו, ממה שהיו מורגלים בדורות עברו. דבר הערעור התפרסם בכמה מקומות, אך מצויין שבהם באריכות ביאורו וצחות לשונו, הוא המאמר המקיף שנתפרסם בקובץ 'בנין עד', קובץ א', העיר אלעד, ניסן התשנ"ט, ונערך ע"י עורכי הקובץ עם חבר ת"ח מיושבי תחכמוני בכולל חזו"א בב"ב.

המערערים מעירים על כמה שינויים הניכרים בתרגולים (הכותב ציין שהם מצויים בסוג התרגולות העומדות להטלת ביצים, אך הנסיון מראה שמצויים גם בסוג שלגידול בשר):

- (א) גם לאחר שמתבגרת התרגולת – נשארת היא בגוף קטן וקל.
- (ב) נראה שרגליה דקות ואצבעותיה ארוכות יותר מבעבר.
- (ג) פורשת כנפיים לעוף במרץ אדיר, כמו צפורי הדרור שבשדה.
- (ד) רבות מהתרגולות אוכלות בשר שאינו מבושל, ואפילו מבשר חברותיהן בעודן מפרפרות. האכילה היא בפראות, ולא כניקור אשפה כמקובל בעבר.
- (ה) היא מפחדת מבני אדם, כמו צפורי בר.
- (ו) בסיס כרבולתה גם מאד. ואין הברל בגודל הכרבולת בין הזכר לנקבה, לא כמו שהיה מקובל תמיד.
- (ז) חסרה לתרגולים אצבע ה'דרבן' (שהיא אצבע יתרה אליבא ד"מ באשכול וברמב"ן).

(ח) מוצאים לעתים ביצים העשויות כתבנית 'כד וכר או חר וחר'.

(ט) כשנאחזת ברגליה על מקל או מוט, לעיתים רבות רואים שמחלקת אצבעותיה, שתיים לכאן ושתיים לכאן, שהוא סימן טומאה מובהק לדריסה. הכותב מתאר: "פעמים תעשה כן בשתי רגליה, ולרוב באחת מרגליה פעמים בימין פעמים בשמאל. עוף אחד מוזן מסויים... נמצא חולק רגליו בכל עת".

שינויים אלו, ברובם הם קלים, אך הם מהותיים, כי חלקם מורה על טבע של עופות אחרים שאינם ממין התרגול המוכר והמסור מדורות. ובפרט שינויים ח-ט המפורשים בגמרת חולין לטומאה. ומכאן יוצא חשש שמא בתהליך ההשבתה והבידור שעשו מגדולי העופות, הבניסו גם מינים שאין עליהם מסורת, או חלילה טמאים.

תשובות לערעורים

מעט שיצא הערער, ועוד לפני כן, החילותי לשים ליבי להתבונן ביתר שאת להליכות התרגולים המצויים לפנינו, ולצרף ולהזכר בכל מה שראיתי בהם, הן בעופות הפטימים המיועדים לבשר, והן בעופות המיועדים לביצים, מאותם שהוצאו ממחזור ההטלה והובאו לפני לשחיטה, הן בזן המחורש הלבן, הן בזן הישן החום, הן בגידולי לול רגיל, הן בגידולי לול אורגאני, הן בגידולי חצר פתוחה, והן בתרגולי הודו. חלקם העמדתי על מוסות, הנחתי להם לרוץ, לעוף ולקפץ, בדקתי שוב את איכריהם הפנימיים, את כרבולתם, רגליהם ואצבעותיהם. כמו כן התבוננתי בגני החיות ובצילומים, לראות טבעם ועמידתם של עופות טמאים למיניהם. ואכתוב מה שנראה לעיני הטרוטות, לא להלכה ולא למעשה, וההכרעה בזה נתונה לגדולי הדור:

(א) קטנותה של התרגולת שאינה גדלה בהתאם לגילה, אין בו משום שינוי המצריך מסורת חדשה, כמו שהבאנו למעלה מהדר"ת ועוד, ששינוי בגדלות השווה בכל איברי העוף – אין בו חשש. כמיסב הבנתי, תופעה זו אינה קיימת בעופות לפיטום, אלא אדרבה הם הולכים ומתפטמים ועולים במשקלם ובגדלם, אלא שהיום מקפידים להוציאם לשחיטה לא יאוחר מגיל שלשה חדשים, ועל כן לא מצויים לפברי רש"י, ראה בספר האשכול בשם סה"מ), שזו מעין צורת אצבע סחוסית בלי בשר ועצם, העומדת באמצע עצם הארכובה התחתונה. אך הרמב"ן דחה דעה זו, כי אצבע זו מצויה רק בתרגולים ובני מיניהם, ולא בתורים ובני יונה, ובגמ' אמרו בפירוש שהיא אחד הסימנים הנמצאים בתורים ובני יונה. פירוש שלישי פירש הרא"ה (כברק הבית, הובא בר"ן), שאצבע יתירה היא האצבע האמצעית מתוך השלש הקדמיות, שהיא ארוכה משתי האצבעות הסמוכות לה מימינה ומשמאלה, ונקראת 'יתירה' על שם ארכה היתר.

זפק – ביאר בספר החינוך (מצוה קנז) שהוא מקום רחב (מעין כיס), התלוי ויוצא בגינו גדולים מאוד. אבל ראיתי תרגולים שגידלו ילדים בחצרות פתוחות במשך הקיץ קרוב לחצי שנה, וכשהביאום לכפרות היו שמנים וגדולים, עד שכמעט לא יכלו בעליהם להרימם

ולסובבם לכפרות. תופעה זו של קטנות מצויה בעיקר בזן התרגולות המטילות, ולכן י"ל, שקטנות זו נובעת ממה שסוחטים את כוחותיהן של המטילות להטיל למעלה מיכולתן הגופנית והנפשית. על כן אינן גדולות (ואפילו אותן שלא מטילות או הזכרים – כבר חדרה הקטנות לסבען בתולדה). כמה פעמים שחטתי מטילות זקנות שהוצאו לשחיטה ככלות כוחן, ומצאתי עצמותיהן חלולות ושבירות. גם היו ביניהן כמה גדולות וכבדות מאד. כמו כן באו לפני תרגולות מטילות חומות מהזן הערבי המקומי, וגם הן נראו קטנות ושדופות, כנראה מרוב מאמץ ההטלה.

ומה שנוצותיהן של התרגולות דלילות ומעטות, הוא מחמת רביצתן הממושכת במקום אחד, שמשתפסף עורן ואין הנוצות יכולות לגדול באותם מקומות השוכבים על דפנות הכלוב הקשות והמחוספסות. (והדבר ניכר שחמרות נוצות במיוחד באותם איזורים בגוף שרובצת עליהם. ואכן ראיתי בעופות הגדלים בחצר מרווחת, נוצותיהם מתפתחות ומתנפחות יפה).

(וזאת למודעי, שבגיתוח איברי התרגולים, ראינו שאין שום שינוי באיבריהם ממה שכתוב בתלמוד, במפרשים ובפוסקים, וכן העידו שוחטים ותיקים ורגילים, שאינם רואים כיום שום שינוי בצורת גוף התרגולים ואיבריהם, ממה שהורגלו לראות בעבר בצעירותם. כמו כן, שינויים בגוף התרגולים שהעידו עליהם הפוסקים, קיימים גם בתרגולים רידן, למשל: מש"כ מהרש"ל [יש"ש חולין ו], שבתרגולים שבזמנו, הושט כולו לבן, וקשה להבחין בו בשני עורות נזאת בניגוד לגמ' דף מג ע"א שאמרה שלושט יש שני עורות, החיצון אדום והפנימי לבן], וכן בדיוק נמצא גם בתרגולים שלנו כיום).

(ב) מה שמוצאים אצבעות דקות וארוכות יותר, לא הרגשתי בשינוי כזה, גם ניסיתי להשוות לתמונות של תרגולות מדורות עברו, וכן בין זן הלנהורן לזן הבלארי החום, ולא ראיתי הבדל משמעותי. ומה שמוצאים אותן דקות, אין זו דקות ממש, אלא רק נראות דקות באופן יחסי לגופן השמן. ולענ"ד אדרבה אצבעות דקות סימן יפה הוא להן, כי דוקא העופות הדורסים הגדולים יש להם אצבעות עבות ומנושמות לתועלת דריסתם, והאצבעות הדקות מצויות דוקא אצל תורים ובני יונה ושאר צפורי הדרור שאינן דורסות. ואם מצאו המערערים תרגולות ארוכות אצבע יותר מהרגיל, נראה שאינו שינוי בסבען ממש, אלא האריכות נובעת מרוב עמידתן הרצופה על רצפת לול ההטלה העשויה חוטי ברזל דקים, (תופעה זו רואים גם בכבשים זקנים שפרסותיהם גדולות וארוכות מחמת שאינם הולכים). א"כ לא נ"ל להחשיב מראה אצבעותיהן כשינוי באיבר.

(ג) מה שפורשת כנפים במשוט ובמרץ אדיר, אין בכך כלום, כי עדיין אינה מסוגלת להרים עצמה ולעופף יותר משלשה טפחים מעל הקרקע, ואין זה נקרא שינוי כלל. ואדרבה שנינו להיפך בב"ק (דף יז ע"ב): "תרגולין שהיו מפריחין ממקום למקום ושברו כלים בכנפיהן משלם נ"ש, ברוח שבכנפיהן משלם ח"נ", ועוד שם: "תרגול שהיה מפריח ממקום למקום ויצתה רוח מתחת כנפיו", ופירש רש"י: "בכנפיהם. שנגעו בכנפיהם בכלי: רוח שבכנפיהם. היינו צרורות דכחו הוא". א"כ אנו רואים שתמיד היה טבעם לנופף בכנפים ברוב

עוז ותעצומות ולפרוח ממקום למקום קרוב, ובפרט בשעה שבאים לשחטם, ואינם הולכים כצאן לטבח יובל. ועשינו ניסוי לשלח עופות מטילות על פני השדה ולרדוף אחריהן, והן לא הצליחו להתרומם יותר מ' טפחים באויר. וששילחו עופות כאלה לעופף מעל הגג, רק אותן שהושלכו כשרגליהן למטה הצליחו לפרוש כנפים ולבלום את נפילתן, ולנחות בלא פגע באותו מקום שנפלו בו (מבלי להתקדם בתעופתם מאומה כדרך העופות המעופפים), אבל עוף אחר נפל על צידו ולא הצליח לעצור את נפילתו בכנפיו, ונפל בחבטה על הקרקע כבהמה וחיה, ונאלצנו להטריפו כדין נפולה כי לא הצליח אח"כ ללכת ארבע אמות (ראה שו"ע יו"ד נח, ב, ודר"ת שם ס"ק נה). א"כ אין בזה שום שינוי מבעבר.

(ד) מה שהתלוננו על כך שהתרנגולים אוכלים בשר. כך היתה דרכם של תרנגולים מאז ומתמיד, ראה ב"ק (דף עט ע"ב): "אין מגדלין תרנגולין בירושלים מפני הקדשים, ולא כהנים – בארץ ישראל, מפני הטהרות", ופירש רש"י: "ודרך תרנגולים לנקר באשפה, שמא יביאו עצם [בשר] כערשה מן השרץ". ופשוט שהחשש בקדשים ובטהרות הוא רק מפני שרץ, אבל התרנגולים עצמם כידוע אוכלים מכל מה שמוצאים באשפה, לחם ובשר, דגים וכל מסעמים. ושרץ כאן הכוונה דוקא לאחר משמונה שרצים שמטמא, ויש ביניהם גדולים כחולדה ועכבר וצב, ואעפ"כ דרכה לאכול מבושרם (ראה בתוספתא טהרות פ"ד ה"ד, שהביאו דונמא לטומאת שרץ מהלכת, מ"השרץ בפי התרגול, ונבילה בפי הכלב"). ואין בזה כל חשש, כי אינם דורסים ברגליהם, ולא מצאנו בשום מקום שאכילת בשר תהיה גורם מטמא לדינא (ובעלי טעמי המצוות דלעיל, דברו רק על הרדיפה והדריסה, אבל עצם אכילת בשר אין בה פסול). ומע"ז כתב התפארת יעקב (חולין סא ע"א) על האווז והבר-אווז שהם טהורים, אע"פ שטורפים דגים חיים במים, (וכן ידוע למגדליהם שאוכלים בשר וכל אוכל שמשליכים להם), שגם ר"ת מודה שבלעת חיים לא נחשבת דריסת טרף חי. (ומע"ז כתב מהר"י אייבשיץ, בקונטרס פני נשר [בכו"פ, אחרי סי' פו], שאמר הרא"ש בחשובה את החסידה הסינוני"א מסעם חוסר מסורת, אע"פ שהביא שם שמאכלה צפרדעים, ולא חשש מחמת כך להחשיבה כדורסת). ולפי"ז נופלת השנת המערערים בעניין מה שהתרנגולים דירן אוכלים בשר עופות אחרים, כי הוא בשר בעלמא, (ונשער בנפשנו גורלה של התרנגולת שלוקח ממנה האדם בכל יום את בעלה ואת ביציה ואפרוחיה, מתקיימת בה קללת התוכחה שהתקלל האדם: 'בניך ובנותיך נתונים לעם אחר', לכן ממילא מקיימת בנפשה 'ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם' מרוב ייאושה וסירוף דעתה, מהמצב הנורא שהביא לה האדם). וכך היה טבעם מששת ימי בראשית לחטט באשפות ולזלול כל מידי ראכילה שהשליך לשם האדם. וכבר הבאתי למעלה דברי ר"ת בספר הישר והר"ן שדריסה של ר"ת של אכילת בע"ח חי, היינו דוקא בטורף בע"ח בגודלו פחות או יותר, אבל מה שהתרנגולת אוכלת שקצים ורמשים חיים לא נחשבת. [וראה שם עוד קושית ר"ת שהתרנגולת דורסת דריסה דרש"י, ודברי הרש"ש, וכן דברי רבנו יהונתן והס"ז שקולטת ואוכלת מהאויר].

ומה שמתארים שאוכלת גם בשר חולים וזקנים מפרפרים, לא ראיתי כזאת בעיני, אך גם זאת יש לתרץ שלא שייכת כאן דריסה של ר"ת (שאוכל מחיים ואינו ממחין שתמות).

שכבר הבאנו בשם הרש"ש שגם ר"ת מודה שדריסה היא הכאה בצפרנים, אלא שהדורס אינו ממתין עד שתמות, אבל התרנגולת לא ראו שמכה את אותם זקנים וחולים, רק שאוכלת ואינה יודעת שאסור לאכול ממפרכסת (שורע י"ד כז), ולדעתה דין מפרכסת כדין מתה. (ועוד הבאנו סברת הזב"צ שאם קשה על תרנגולת מאחד מפירושי דריסה, ננקוט כמו שאר פירושי כדי להחירה).

מה שהעירו על פראותה של התרנגולת, כבר קדמוס חז"ל במסכת ביצה (כה ע"ב): "עז שבעופות – תרנגול". ומע"ז במד"ר (שמות רבה מב, ט): "חצוף בעוף – תרנגול". וראה עוד ברכות (כז ע"א): "ועל תרנגול שנסקל בירושלים על שהרג את הנפש", ופירש"י: "שניקר קרקדו של חינוק במקום שהמוח רופף וניקב את מוחו, וסקלוהו כמשפט שור שנגח את האדם". וא"כ אין חדש תחת השמש.

(ה) מה שרואים שהיא מפחדת מבני אדם, אינו שינוי בסבעה של התרנגולת, אלא בשל שינוי ביחסו של האדם אליה, אשר תחת לגדלה כבימים עברו כבת טפוחים המסתובבת בחצירו ובביתו, הוא מפרידה מבני משפחתה, ומגדל אותה בקיתון צר, ומאלצה להטיל עבורו ביצים, ולהתפסם למענו, ואח"כ ברצונו הוא מעמיד אותה שעות ארוכות בכלובים צפופים בגסיעה בטלפולים, ואח"כ היא וחברותיה עומדים צפופים ומשתחווים בלא רווחים, ורואות בעיניהן את אחיהן נלקחים לסבת (דבר שהוא בעיה הלכתית מסעם טרפות וחרותה – צמקה הריאה, ראה שו"ת בית אפרים [יו"ד סי' כז, ד"ה ואגב], דר"ת [לו, שע], שיחת חולין עמ' תקמב). לאחר כל זאת אין להתפלא על כך שהיא מפחדת מבני אדם כצפרי השרה הנמלטות מפח יקוש.

(ו) שינוי הכרבות, כשהוא ניכר, אכן הוא שינוי המצריך מסורת, כי הוא איבר לעצמו ושינוי בו לכדו נחשב שינוי. אך השינוי שאמרו ש"בסים כרבלתו גם מאד, אין בפנינו תרנגולים מימים עברו למדוד בראשם ולהחליט שאכן היה כאן שינוי בעובי בסיס הכרבות, ומניין למערערים שלא היה כן תמיד. כי לפי הנראה, רק הבסים הוא רחב, אבל שאר הכרבות הולכת ונעשית דקה. ומה שפירש רש"י (חולין סג ע"א, ויקרא יא, יט) גבי דוכיפת, 'כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם'. פירושו שכל הכרבות כולה עבה לכל גבהה ומורכבת משורות של נוצות, כמו כרבות הטווס (שהוא ממין הדוכיפת לפירש"י בגמ', וכ"מ בפ"י רבנו גרשום) שיש לו ציצית נוצות שמנה ומעוגלת, וכמו הצפור הקטנה הנקראת דוכיפת בימינו (שהיא הדוכיפת לפי פירש"י עה"ת) שיש לו ציצית נוצות גדולה וארוכה הנמשכת לאורך כל קרקדו. ודבר זה שייך לומר יותר בכרבות העשויה נוצות של הטווס והדוכיפת, מאשר בכרבות הבשרנית של התרנגול, ששייך בה לומר רק לשון עובי, אבל לשון כפילות לא שייך כ"כ לומר בה.

ומדברי הרמשק אליעזר (נא, פר) שכתב שכרבלתו של תרנגול יהודי (ענגליש האן) היא כפותה ככרבות הדוכיפת דאורייתא, משמע שמפרש 'כפותה', שהיא נופלת על פניו. ומ"מ כתב שם שלא איכפת לנו מדמיון כרבלתו לדוכיפת, היות וברור לנו שהוא תרנגול

טהור, וכמה מיני תרגול ברא יש. א"כ נוכל ע"פ דרכו לומר כן גם לגבי כרבות התרגול רידן, אפילו תימא דיש בה שינוי, וכפותה היא בכרבות הדוכיפת, מ"מ היות וברור לנו שזוהי התרגול הטהור והמסורה – לא איכפת לן בכפיתת כרבותו.

ומה שאין מוצאים בהם כיום הברל בין כרבות הזכר לכרבות הנקבה (כידוע למתפשים זכרים ונקבות לכפרות), ובגמ' שבת (ק' ע"ב) אמרו: "הרוצה שיסרם תרגול – יטול כרבלתו ומסתרם מאליו", משמע שהכרבות מיוחדת היא לזכר. מ"מ אין גרעיותא בהתחלפות תכונות הנקבה לזכר, כמו ששינוי בשבת (סז ע"ב): "האומר שחטו תרגול זה שקרא ערבית, ותרגולת שקראה נברית, יש בו משום דרכי האמורי", ופירש"י: "נברית. כתרנגול, כמו קרא נבר", ולא חששו לתרגולת זו משום שינוי סימנים (ואדרבה בצוואת ריה"ח [ג] מצריך לשוחטה מיד [נראה שם במקור חסר שיישב עם הגמ' בשבת]). ויתכן שמקור שינוי זה בימינו הוא מחמת שינוי טבעה, ששללו ממנה את תפקידי התרגולת הנקבה, דגירת הביצים וגידול האפרוחים – הפך טבעה להיות כגבר. ובאמת שבמיני התרגולים הגדולים הצבעוניים הגדולים בחצרות – רואים גם כהיום הברל עצום בין הכרבות הגדולה והאדומה של הזכר, לכרבות הקטנה והצמוקה של הנקבה. (ובלקט יושר [ח"ב יז"ד פ"א] מצאתי שהביא בשם אביו, שטעם ריה"ח הוא שתרגולת הקוראת נברית יש בה משום 'כי השחית כל בשר דרכו על הארץ' כפי שהיה בדור המבול [נראה בראשית רבה כח, ח: "הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול וכו', והתרנגול היה מהלך אצל הטווס, וה"ד כי השחית כל בשר"]. א"כ לפי"ז יש לתת טעם למה שקרה כן בדורנו, שפרצו פריצים את המחיצות שהיו בין הגברים לנשים, ונשים עושות מלאכת גברים, ולובשות בגדי גברים ר"ל, השפיע הדבר גם על התרגולות, כפי שהיה בדור המבול שהשחיתו בעלי החיים בהשפעת השחתת האדם [נראה פירוש הרשב"ד הירש בראשית ו, יט]).

ז) מה שאין להם אצבע הדרבן, שהיא אצבע יתירה לפירוש י"מ ברמב"ן, בלאו הכי רחה הרמב"ן דעה זו, כי אין אותה לתורים ולבני יונה. ואם לדון בחסרון זה מצד שינויים המצריכים מסורת, יש לדחות, שראיתי בחכה"ט שאצבע זו שייכת למינים שונים של תרגולים זכרים מבוגרים בלבד, ומשמשת להם לדקירת יריביהם כאשר הם מתגוששים. לכן אדרבה סימן טוב הוא לנו שאיבדו אצבע זו, שמראה שהם פחות נלחמים ותקיפים. כמו כן כנזכר לעיל, שוחטים את תרגולי הפיסוס עוד בטרם ימלאו להם שלשה חדשים, וי"ל שלא הספיקה אצבע זו לגדול אצלם עדיין, ובאמת בתרגולים גדולים צבעוניים המטיילים בחצרות, ראיתי שיש להם אצבע זו (ואולי לא גדלה בתרגולי הלול כי רגלם לחוצה לקרקעית הלול). ומלבד זאת, המעיין היטב ברגל התרגול הזכר, יראה שיש לתרגולים רבים רושם קל של בליטה באותו מקום, ויש לדון בו כהיכר המכשיר (כמו שפסק הרמ"א בהלכות טרפות סי' לה, בחסרה אונא בריאה, ויש כמראה סדק בין שתי אונות, דמהני להחשיבה כאונא).

ח) מה שמוצאים ביצים בתבנית שניהם כר או שניהם חר, כבר הביא הפמ"ג (סי' פו, שפ"ד סק"ו) בשם הלק"ט (ח"א לד) שכתב: "ביצה ששני ראשיה כרין או חרין שנמצאת

בלול של תרגולים, חשש גדול הוא זה, ובא מעשה וחפשו ומדרו שהיה הצד האחד חר מן האחר כחוט השערה, אמרתי; כל מידות חכמים כן הוא". לכן יש למדוד הראשים ואם נמצא ראש אחד יותר מתבירו יכשירונו. וכתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א במכתב (בקובץ הג"ל) שאולי אין אנו בקיאים בזה מספיק. ודי לנו אם נחמיר לא לאכול זאת הביצה, אבל לא נטיל ממנה חשש על כל בני מינה, כי רובן מטילות ביצים כרת וכדין.

ט) בירור 'חולק' אצבעותיו

בעקבות קלא רלא פסיק על אודות צורת עמידת אצבעותיהם של תרגולי זמנו, שהוא דבר חמור ביותר, כי כפי שהבאתי למעלה דעת הפוסקים לאסור אם מצאנו שהוא חולק אצבעותיו, אפילו אם היה מוחזק לנו בטהרה עד היום, כי המסורת בטעות היתה. אמנם יש להשיב, שכל מה שאסרו הפוסקים, הוא בעוף שכל אכילתו אותו היתה רק מחמת המסורת, אך מעולם לא בדקוהו בחוט, ורק לאחר שנים שאכלוהו – עשו הבדיקה ונתגלה שחולק רגליו, בזה אמרינן דמסורת בטעות היא, כמו בתרגולתא דאגמא. אבל כאן הרי התרגולים עמנו מאז ומתמיד ולא חלקו אצבעותיהם, ואם החלו עתה לשנות טבעם, לא אמרינן מסורת בטעות היתה. ומחמת שינוי הטבע עצמו לא יאסרו, שאפילו נאמר שהסימנים הם גורם הטומאה, הרי הם גורם הטומאה למין כולו, אבל אותם שנשתנו עליהם מדרי בראשית, לא יאסרו משום כך, ולא יהיו גרועים מקלוט במעי פרה. וכ"כ הגר"מ שטרנבוך במכתב הג"ל, שמשום אותם יחידים לא נאסר הכלל כולו. (וכבר הבאתי דברי הזב"צ שבתרגולת [בלבד] אם רואים בה דריסה כאחד הפירושים, אנו מומכים על הפירושים האחרים ומתירים אותה כמסורתנו).

ובכן עשיתי ניסוי ובחינה, בתרגולות נקבות מטילות, מהזן הלבן, ומהזן החום, (וכן נסיתי להעלות בזכרונני מה שראיתי בתרגולי פיסום). העמדתי אותן על מוט בעובי כאצבע, (ולא על חוט [כלשון הגמ']), כי כבר כתב רבנו יהונתן מלוניל, שאפשר גם להעמידו על מקל [וכן בפיהמ"ש להרמב"ם כתוב 'חבל או שרביט דק']. ודלא כדברי בעל המאמר בבנין עד, שהצריך דוקא חוט של משיחה]. וזאת מחשש שחוט דק של משיחה אינו יכול להחזיק את משקלן הכבד של התרגולות, ויקרע מיד. והבאתי ראייה מדברי המדרש נויק"ר יב, א. אסת"ר ה, א: "וכשוכב בראש חבל – כהדין תרגולא דיתבי בריש חבל, אזיל ואתי אזיל ואתי. כהדין קברניטין דיתב בראש תורנא, אזיל ואתי אזיל ואתי", ופירשו שם המת"כ ומהרז"ו: שהשיכור דומה לתרגול הזה העולה לעת ערב ויושב על חבל גבוה, והחבל מתגרנד ובא הלוך ושוב. ואם תשאל למה דוקא חבל, לזה אמר שרומה גם לקברניט שמקומו בראש התורן העשוי חבלים [וע"כ נקרא רב חובל], ומתנועע שם. משמע שדרכו של תרגול היה לישב על חבל עבה כעין של ספינה [ועיין רש"י ביצה ז ע"ב ד"ה מיצרא, שאין התרגול יכול ללכת לאורך דף צר [כנראה יכול רק לעמוד לרחבו]. ומה שאמר ראב"צ 'חוט', דיבר בצפרים הקטנות, וכל עוף נמדד על הראוי לו לפי גדלו וכברו].

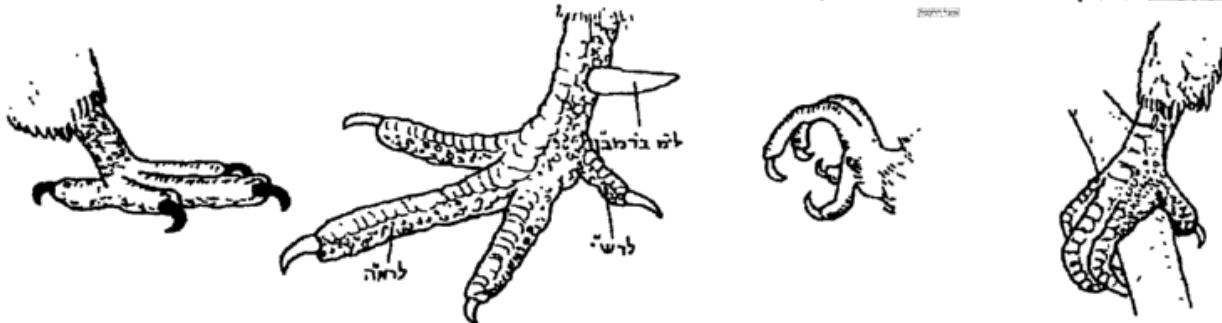
לפי מה שראיתי – כאשר מעמידים את רגלי התרגולות על המוט, הן לופתות אותו

באותו מצב ותנוחה בה העמידו את רגליהן עליו, ונאחזות בו בחזקה מפחד שיפלו ממנו מרוב כובדן, ונראה כאילו אינן מסוגלות לעמוד עליו מכח עצמן. דהיינו: אם הונחה הרגל כששלוש אצבעות מלפנים – השאירו אותן כך ומיד לפתו את המקל בחזקה למען לא יפלו. ואם הונחה רגלן באופן ששתי אצבעות מקדימה, השאירו אותן כך ולא טרחו להיזי את האצבע השלישית הניצבת מלפנים, כדי שתעמוד עם שאר האצבעות, אלא רק נאחזו בחזקה באותה עמידת אצבעות שהועמדו. חלק מהן העמיד את אצבעותיו כששתיים מונחות לאורך המוט, והשלישית האמצעית מושטת קדימה. וכל זאת עשו רק כאשר אחזתי אותן באויר בכנפיהן, אבל ברגע שעזבתי את אחיזתי – מיד אמרו לנפשן 'אל יתן למוט רגלך' וקפצו מהמוט (לכרוח), וכשברחו ורצו על הקרקע, הסתדרו אצבעותיהן יפה כדרךן, שלש מקדימה עליהן דורכות על הקרקע, ואחת מאחור נבזה מעט מהקרקע). ונראה היה שפשוט אינן מסוגלות או רגילות לעמוד על מקל. אבל תרגולים המהלכים בחצר חפשיים, נראים כשהם קופצים על מוטות ונעמדים עליהם לזמן קצר, ואז בדרך כלל אצבעותיהם מסודרות כשלוש מקדימה ואחת מאחור, אלא שהשלוש הקדמיות מפושקות כששתי החיצונות נוטות לצדדין ונאחזות אף הן במוט.

והנראה, שחילוק מעיקרא יש בין רגלי העופות החולקים אצבעותיהם מחמת טבע מבנה בריאתם, לבין התרגולים הללו. שהנה אנו רואים עופות טמאים החולקים אצבעות רגליהם מטבע בריאתם (כגון: הינשוף, נקר העצים, עיט הים [הקרוי היום שלך], הקוקיה [שהיא הקאת, וי"א הקורא], ותוכי [אין זה התוכי המוזכר במלכים א', י"ב, כמו שסבר בעל המאמר בבנין ער, כי שם פירשו כל המפרשים, תרגום יונתן, רש"י, הרד"ק, הרלב"ג ועוד, שהוא הטווס פאו"ן, שהביא שלמה המלך מתרשיש. ומה שקורים היום תוכי הוא שם שהמציאו 'מחדשי העברית' על פי שפת איי המזרח הרחוק, לצפור צרחנית וצבעונית שיש במינה המסוגלים לחקות קולות, ולפי פירוש הרס"ג עה"ת [פרשת שמיני] הוא האנפה), ואותם עופות טמאים, רגלם בנויה כך שמחולקת לשתי אצבעות קדימה ושתי אצבעות אחורה, בחלוקה שווה ומסודרת, ואפילו כשהולכים על הארץ – אצבעותיהם מחולקות כך, (וכתבו חכמי"ט שמתחלקות אצבעותיהם באופן זה, כדי שיוכלו לאחוז הטרף שדורסים). ושאר רוב העופות ואף הטמאים (כדכתב הר"ן) מסודרות אצבעותיהם שלש מקדימה ואחת מאחורה, ואז צריכים לעמוד על מוט באופן ששלוש אצבעות מקדימה ואחת מאחור, כמו שעומדים תורים ובני יונה על הענף. אלא שחילוק יש בין הטמאים שיש להם שלש מלפנים ואחת מאחור, לבין רוב הטהורים כתרגולים ויונים ודדמי להו: שהאצבע היתרה של הטמאים עומדת באותו נובה של השלוש הקדמיות, וכשעומד על הקרקע הרי הוא נשען גם עליה. אבל בתרגולים ודדמי להו, האחורית היתרה היא גבוהה מהקדמיות, (כדכתב רש"י, וברווקא נקט לה. ועפ"י יישוב ערוה"ש [פב, ג] את קושית הר"ן שבנשר שלנו אנו רואים שיש לו אצבע יתרה [ולא כמו שאמרה הברייתא שאין לו], ואדרבה זו האצבע הגדולה והחזקה האחורית שהוא דורס בה, [והר"ן אמנם תירץ דמיירי בנשר הקרח שיש לו רק שתי אצבעות מלפנים, אך קשה שגם זה לא נמצא בנשר הקרח שלנו. ובשי"ח עמ' תכג, הבאתי

שתירץ בספר היראים סי' סח, שהנשר שלנו נשתנו עליו סדרי בראשית, או שנדחק להגיה ע"פ דברי הר"ן בחידושיו ולמחוק תיבת 'ב' אצבעות שוות', או לגרוס 'צ' אצבעות שוות'. וישיב ערוה"ש שאין אצבע היתרה של הנשר נחשבת יתרה כי עומדת בגובה חברותיה ואינה גבוהה כשל הטהורות). נולפי"ז אמרתי ליישב דעת הרס"ג נבכת"י פירוש התורה הארוך שהובא בפירושו עה"ת פרשת שמיני הערה 4, שכתב שסימן דורס הוא ככל הסימנים – בגופו, ולא במעשה, שהסימן הוא שיש לעופות הדורסים אצבע עקומה וכפופה כלפי מטה מוכנה לדריסה. והוקשה לפי"ז בשיטת רש"י שגם ביש לו שלשה סימנים – אכתי חיישינן שמא ידרוס, ואם כדברי הרס"ג 'דורס' הוא סימן בגופו – אפשר לראות זאת בגוף העוף, ולמה לנו לחשוש לדורס אם לא מצאנו אצבעותיו בצורת הדריסה. אמנם ביונים היא ארוכה באופן שכאשר הולכת היונה על הקרקע היא דורכת גם עליה (אבל מ"מ אינן יכולות לקפל אותה וללפות את הענף), אבל בתרנגולים למיניהם האצבע האחורית היא קצרה וגבוהה עד שכאשר הולכים על הקרקע אינם דורכים עליה. ומפאת כבדם וגדלם רואים גם ששתי הקדמיות החיצוניות פשוקות לצדדין גם בחליכתם על הקרקע, כדי לתת לעוף שיווי משקל, דבר זה גורם כנראה שחלק מהתרנגולות עומדות על המוט בחלוקת אצבעות לארבעה חילוקים, היתירה דרש"י מאחור, שתי הצדדיות לימין ולשמאל, והאמצעית שלוחה קדימה. ראה בצויר זה:

רגל יונה על ענף רגל 'תוכי' החולק אצבעותיו רגל תרנגול שלנו על הקרקע רגל נשר על הקרקע

לבן נפרש דברי ראב"צ כך: אם בא עוף לפניך שאינך יודע אם הוא דורס או לא (כלשון הטושו"ע), תבדקהו ע"י שתעמידהו על חוט משיחה מתוח לרוחב כף רגלו, ואז תוכל לראות אם אצבעותיו מחולקות באופן ששתיים מלפנים ושתיים לאחור, לפי דרך עמידתו, בזה יאות לכנותו 'חולק רגליו'. (ואין כוונתו לומר שהחוט הוא רק סימן למדוד את האמצע כדי לדעת אם חולק, אלא צריך ממש לעמוד עליו, כדכתב בפיהמ"ש להרמב"ם, וכן המאירי פירש: "שאם נעמידהו על רגליו על חוט אחד"). וזו בדיקה רק לחולק את רגליו שאם עושה כן הוא ודאי דורס כדאמרן, אבל בבדיקה זו לא ימצא חולק רגליו, כתב הר"ן: "שתיים לכאן ושתיים לכאן סמא, דבידוע שהוא דורס... אבל יש לך סמא שאינו חולק את רגליו". וכבר כתב למעלה שהם רוב העופות, וכמו שאנו רואים בנשר שיש לו שלש אצבעות מלפנים ואינו חולקן. ומה שהנשר ושאר הדורסים מפצלים ומפשקים שתי האצבעות החיצוניות לצדדין, אינו נקרא חולק אצבעותיו. ובעל המאמר בבנין עד, רצה לומר שאף עמידה כזו נקראת 'חולק', אך לא נראה כן ממה שמפרט התנא שתיים לכאן ושתיים לכאן.

כמו כן סבר הכותב שבדיקת ראב"צ לא מיירי בתוכי וינשוף, כי בהם כל אחד רואה מיד שמחולקות ^{העצמות} עצבעותיהם, ומה צריך בדיקה, אלא מיירי בעופות שעומדים בחלוקה אחרת על הקרקע, והבדיקה מגלה לנו שבכל זאת הם חולקים עצבעותיהם כשעומדים על הענף. גם זאת יש ליישב שראיתי עופות דורסים שבנויות עצבעותיהם שלש לפנים ואחת לאחור, ואעפ"כ כשעומדים על הענף חולקים רגליהם שלא כדרך עמידתן, ולמענם באה בדיקת ראב"צ.

וכן נאמר ברגלי התרגולות שלנו, ע"פ רוב אינן מתחלקות באופן שראוי לקרותן חולק רגלי שתיים לכאן ושתיים לכאן. וגם מה שנדמה שעומדות ממש בצורת שתיים לכאן, י"ל, שבימים עברו, בזמן שהיו התרגולים חלכים בחצר, היו רגליהם חזקות יותר, וגופם פחות כבר ביחס לרגליהם, אז היה בכוחם לעמוד על מקל או ענף ולשמור על שווי משקל ולהשאיר על עמדם, והיו מורגלים בכך (כמפורש במדרש רבה דלעיל). אבל היום אין נותנים להם להסתובב (ובפרט המטילות רובצות בכלובים שקרקעיתם עשויה חוטי ברזל), וגופם של המפוטמים משמין עד שאין בכח רגליהם להחזיק גופם, וכן המטילות אינן עומדות על רגליהן בלול, אלא רוב הזמן רובצות על צרן או חזיהן בכלוב הצר, אין רגליהן מורגלות ומסוגלות כלל לעמוד על המוט, והן רק נאחזות בו בבהלה בכדי לא ליפול, ואצבעותיהן נשארות על עומדן במצב בו הניחון עליו, אך אין זה מראה על דרך עמידתן הטבעית, בזמן שהולכות על הקרקע, שהיא שלש לפנים ואחת לאחור, ורבי אליעזר ב"ר צדוק ריבר דוקא על העומדים בכח עצמם על המוט. ומעין מברא כזו כתבו האבני נזר (יו"ד עו אות ד) והדברי חיים (ח"ב תשובה מה) לגבי שכן עם הטהור, דהיינו דוקא ששכן מעצמו, אבל העופות שהאדם סוגר במשכנותיו בשכנות עם שאר העופות הטהורים, הוא מכריחם לשכון עם הטהורים ואינו מטבע עצמם ולכן אינו נקרא שכן עם הטהור.

עוד יש לבאר שאצל אותן תרגולות המחלקות רגליהן לארבע, יש להסביר שעומדות כך מחמת שהאצבע היתירה שלהן קטנה מאד, ואינה מקיפה את המוט, לכן אינן יכולות להשתמש בה לאחיזה, (כמו שעושה יונה וכל הצפורים הטהורות שיש להן אצבע יתירה אחורית ארוכה, ואולי פעם היה כן גם בתרגול, אך אין לפסול היום התרגולות בגלל קוטן האצבע, כי לא שנינו שיעור לאצבע יתירה, ואולי השתנה היום עקב עמידתן הממושכת. וגם באוזנים ובר-אוזנים שלנו אצבע זו קטנה), ולכן משתמשות בשתי הצדדיות לאחיזה, למען לא יפלו. אך אין זו קרויה חלוקה. (וכמו שהבאתי לעיל, מטבע עמידתן על הקרקע, לפשק את אותן אצבעות לצדדין).

זאת ועוד, רואים לפעמים שמצוי בתרגולות הללו, שאצבעותיהן מעוותות ומעוקמות לצדדין גם בעמדתן על הקרקע, כנראה מרוב הכובד שלוחץ עליהן בעמדתן בלול במקום אחד מבלי לזוז, גדלות אצבעותיהן בצורה מעוקמת, שלעיתים גורמת להן לחלק אצבעותיהם למעין חלוקה, אך אין היא שווה ויפה כאצבעות הטמאים, שתיים לכאן ושתיים לכאן. ובוה לא מיירי ראב"צ, שאמר חולק משמע מעצמו מצד סבעו, ולא מחמת מה שאילצוהו בשינוי גידולו מהטבע (וכסברת האבני"ז ודב"ח דלעיל).

ההנדרסה הגנטית והשלכותיה

אתר מנורמי החששות שהועלו, הם החכמה החדשה הקרויה 'הנדרסה גנטית', ופירושה על רגל אחת בשפה המובנת לחובשי בית המדרש: כל יצור בעולם מורכב מתאים קטנים מאד שאינם נראים בעין האדם. בתאים אלו מסודרים חלקים זעירים בסדר מסוים המיוחד דוקא לאותו חומר. הסדר שבו, קובע את תכונותיו המיוחדות העוברות בתורשה לצאצאיו. המדע עומל על מציאת דרכים למצוא בתאים את החומרים נושאי התכונות (הקרויים בלעז 'גן') של צמחים ובעלי חיים מסויימים, שכאשר ישנם בידי האדם – יכול הוא לשכפלם ולהעבירם לצמחים ובעלי חיים אחרים ולטעת להם את התכונות הסמונות בחומר נושא התכונות. למשל, בצמחים כבר הגיעו לשלב, שיכולים להשתיל בתפוחי אדמה חומרים נושאי תכונות לקליפה מתקלפת בקלות, לתרכובת עמילן גבוהה, למניעת אלרגיה, וכדומה. או למשל להשתיל לירקות את תכונות הצבע היפה, הקליפה המבריקה, הטעם הטעים, הצורה היפה, חומר גרעינים, תכולת ויטמינים גבוהה יותר וכדומה (ראה מעון דונמאות במבוא למדריך הכשרות הבר"ץ העדה החרדית, גליון מז). בבעלי החיים הניסויים הללו מדהימים יותר: למשל בעופות, מסוגלים להחדיר לעובר במעי אמו ולאפרוח בביצתו חומרים מעופות אחרים, הנושאים תכונות שברצונם להעניק לעוף הנולד. על דרך משל, אם רוצים תרנגולים גבוהים, יכולים להזריק לו את החומר נושא תכונת הגובה מעופות גבוהים ממין אחר, כגון בת היענה, והדבר ישפיע גם על התרנגולים הצילודים להיות בתכונה זו. כל ענייני נושא זה נוגעים בנושאים רבים, מלבד השאלות בהלכה, יש גם היבט מוסרי השקפתי על הרשות שיש ביד האדם להתערב בחיי בעלי החיים ובריאתם (יש מדינות 'מתוקנות' שאסרו בחוקיהן ניסויים כאלה בבני אדם [שיכולים לשנות בהם לפני לידתם צבע, גובה וכדו]). שאלה זו נדרשת הכרעה כללית מגדולי עולם.

לענין כשרות, מתעוררת השאלה בהעברת תכונות מבע"ח טמאים, שיש לרונ היות ואין כאן חומר ממשי, וודאי שלא זרע, ולפעמים הוא רק משוכפל מבע"ח טמא, ומעבר על נבי חומר אחר כשר. ולפעמים מעבירים תכונות של בע"ח לצמחים, ואם נאסור – יתחדש דין חדש של מיני צמחים אסורים. האם שייך כאן דין חוששים לזרע האב, או שהולד בדינו הסתור נשאר, כי כל מה שאמרה התורה בכלאיים, הוא דוקא בזרע שנתערב. דעת הגר"ז איערבך זצ"ל (מנח"ש ח"ב צז, כז) שבבעלי חיים אין בכך איסור הרבעת כלאים, כי נאסר רק 'בהמתך', ואין כאן גופות כלל (אך בצמחים יש איסור, כי סוף סוף 'שדך' זרעה כלאים). והבעיה תהיה אם ישנו בבהמות ודגים טמאים, שיהיו להם סימני טהרה, כגון שתוליד בהמה טמאה – דמות פרה בסימני טהרה, או שתצא מביצת עוף טמא – דמות עוף טהור בסימניו, או שיהיו דגים טמאים עם קשקשים – וודאי שישארו בדין טמאים (ואין הסימנים הללו גורמים להם טהרה). ומובן מדבריו שה"ה להיפך, אם יוצאו מבהמות ודגים טהורים – בלי סימנים, כגון דג טהור חסר קשקשים, או שיצא עוף טהור בסימני עוף טמא – הרי הוא טהור. ולפי"ז אם תתפשט שיטת השבחה זו במדע נידול הצמחים ובעלי החיים – מצד אחד

נרוויח שיפסיקו עם ההכלאות האסורות מדין כלאים, אבל מצד שני יוצר מצב שכבר לא נוכל לסמוך על שום סימני טהרה כגון קשקשים, ויצטרכו לעשות רישום מוסמך על כל יצור ויצור. ודעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א, להתיר תרגול ששופרי תכונותיו בהנדסה גנטית, אלא שאם יוצר מצב שכבר יהיו בו כל סימני הטומאה – נחמיר לאוסרו כדעת התוס' בגדה, שסימנים אוסרים. וכן הוסיף שאם מעבירים תכונות של טמא, מאן יימא לן שאין אלה אותן התכונות המולידות טבע רע ופגם בנשמתו של האוכל. (רק שהיה קשה לי מה בין זה לבין טמא היוצא מהטהור שמותר ולא שמענו שמוליד מידות רעות באוכל, אולי יש לחלק בין בידי שמים לבידי אדם. או שבאמת יש מידת חסידות לא לאכול קלוט במעי פרה). ולכן מסיק שלא להניח להשתיל תכונות מבע"ח טמאים, ולפקח שלא יגיעו מאלה לשיווק בשוק הבשר הכשר. וכפי הידוע (בבירור הבר"ץ), כהיום הזה עדיין אין בשוקי ארץ ישראל עופות מהונדסים (אלא רק במעבדות), אך עלינו הראנה לדאוג שלא יגיעו בעתיד.

הנאולה העתידה בזכות התורה

אמרו חז"ל במדרש עה"פ "ורוח אלוקים מרחפת על פני המים" "זהו רוחו של מלך המשיח". עיי"ש, ואמר הגה"צ רבי חיים משה מנדל זצ"ל דגרמז בזה דע"י "מים" דהיינו "תורה" עיי"ז נזכה לנאולה ולביאת המשיח, וכמו שהאריך באור החיים הק' בפר' ויחי ובפר' תצוה ובפר' נצבים דהנאולה העתידה תהיה בזכות לימוד התורה, ועיי' עוד בספר אבן שלמה להגר"א זיע"א פרק י"א אות נ'.